

УДК 347.7

<https://doi.org/10.32703/2663-6352/2025-1-17-148-159><https://orcid.org/0000-0001-9968-5713>

Поліщук Роман Миколайович,
доктор філософії у галузі права,
доцент кафедри теорії та публічного права
Юридичного факультету Інституту управління,
технологій і права Державного університету інфраструктури
та технологій м. Київ, Україна,
докторант Навчально-наукового інституту права
імені князя Володимира Великого
Приватного акціонерного товариства
«Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»

КЛЮЧОВІ ТРУДНОЩІ У ВИЯВЛЕННІ ТА УДОСКОНАЛЕННІ ШЛЯХІВ ПОВЕРНЕННЯ АКТИВІВ ТОВАРИСТВ З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ У БАНКРУТНИХ ПРОЦЕДУРАХ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню актуальних проблем виявлення та поліпшенню законодавчих та судових механізмів витребування майна товариств з обмеженою відповідальністю та відшкодуванню його вартості відповідно, як через судові процедури банкрутства, так і окреме позовне провадження. В процесі вивчення нинішніх нормативно-правових актів конкурсного права, у тому числі Кодексу України з процедур банкрутства, Цивільного кодексу України, з одного боку, що регулюють інститут неспроможності, так і судової практики Верховного Суду, з другого, яка склалася в процесі практичного застосування зазначених джерел права у відносинах учасників банкрутства, розкриті ключові труднощі у виявленні активів товариств-боржників, які незаконно відчужуються до порушення проваджень у господарських справах. Серед них автором виокремлено проблематику невідомості процесуального впливу з боку судів за заявами розпорядників майна на керівників господарюючих суб'єктів щодо передачі інформації, необхідної для проведення інвентаризації майна боржників. Здійснено порівняльний аналіз положень старого законодавства про банкрутство з діючим у практичному аспекті та встановлено якісні позитивні зміни у правовому механізмі захисту прав та законних інтересів, насамперед, кредиторів боржників через встановлення запобіжників, що унеможливають безпідставне виведення активів товариств з обмеженою відповідальністю. Відзначено актуальні труднощі повернення активів у ліквідаційну масу боржника через застосування правової конструкції статті 388 Цивільного кодексу України, як способу захисту заінтересованих осіб у разі повторного відчуження особою, якій було продані активи товариства за недійсним правочином. Автором зосереджено увагу необхідності грошового забезпечення учасниками справ про банкрутство фінансування оплати судового збору за подання позовних заяв про витребування майна боржників від третіх осіб, а у разі відсутності такого авансування – наданні законодавцем пільг щодо відповідного збору. Резюмовано про необхідність відступу Великою Палатою Верховного Суду від своїх попередніх висновків, викладених у постановках, щодо комплексного застосування положень цивільного та банкрутного законодавства. Для подолання вищезазначених проблем та неузгодженостей у правозастосуванні норм конкурсного права автором запропоновано внести зміни у законодавчі акти, що регулюють відносини неспроможності.

Ключові слова: арбітражний керуючий, боржник, кредитори, фраздаторний правочин, судові процедури банкрутства, майно боржника, віндикаційний позов, господарський суд.

Annotation. *The article is devoted to the study of topical issues of identifying and improving legislative and judicial mechanisms for reclaiming property of limited liability companies and reimbursement of its value, respectively, both through bankruptcy proceedings and separate lawsuit proceedings. In the course of studying the current regulatory legal acts of bankruptcy law, including the Bankruptcy Code of Ukraine, the Civil Code of Ukraine, on the one hand, regulating the insolvency institution, and the case law of the Supreme Court, on the other hand, which has developed in the course of practical application of these sources of law in the relations of bankruptcy participants, the author reveals the key difficulties in identifying the assets of debtor companies that are illegally alienated before the initiation of proceedings in economic cases. Among them, the author highlights the problem of ineffective procedural influence by courts upon applications of property managers on the heads of economic entities regarding the transfer of information necessary for conducting an inventory of debtors' property. The author makes a comparative analysis of the provisions of the old bankruptcy law with the current bankruptcy law in practice and identifies qualitative positive changes in the legal mechanism for protecting the rights and legitimate interests, primarily of debtors' creditors, through the establishment of safeguards that make it impossible to unreasonably withdraw assets of limited liability companies. The author notes the current difficulties of returning assets to the debtor's liquidation estate through the application of the legal construction of Article 388 of the Civil Code of Ukraine as a way to protect the interested parties in case of re-alienation by a person to whom the company's assets were sold under an invalid transaction. The author focuses on the need for participants to bankruptcy cases to provide monetary security for the payment of court fees for filing claims for reclamation of debtors' property from third parties, and in the absence of such advance payment, the legislator should provide benefits with regard to the relevant fees. The author summarizes the need for the Grand Chamber of the Supreme Court to retreat from its previous conclusions set forth in its resolutions on the comprehensive application of the provisions of civil and bankruptcy law. In order to overcome the above problems and inconsistencies in the law enforcement of competition law, the author proposes to amend the legislative acts regulating insolvency relations.*

Key words: *insolvency officer, debtor, creditors, fraudulent conveyance, bankruptcy proceedings, debtor's property, vindication claim, commercial court.*

Постановка проблеми. Інститут неспроможності є важливою складовою правового регулювання у розвинутих державах з ринковою економікою, який забезпечує відновлення платоспроможності товариств з обмеженою відповідальністю - боржників або ж здійснення їх ліквідації через неможливість провадження своєї діяльності.

Основними завданнями процедур банкрутства товариств з обмеженою відповідальністю є гарантування судового контролю за діями/бездіяльністю учасників у правовідносинах неспроможності, генерації активу та пасиву зобов'язаного суб'єкта господарювання і проведення всіх необхідних та достатніх заходів з метою максимального погашення грошових вимог кредиторів. Нормативно-правові акти у сфері банкрутства є комбінованими, так як поєднують у собі законодавчі приписи приватного та публічного права задля максимального задоволення вимог усіх груп кредиторів.

Фундаментом принципу концентрації усіх спорів у процедурі справи про банкрутство товариств є забезпечення встановлення у практичному аспекті обмежень та заборон для боржників та кредиторів з метою запобігання безпідставного відчуження майнових актів повз ліквідаційну масу.

Зазвичай при аналізі фінансового стану боржника виявляється, що попередні власники заздалегідь піклувалися про те, щоб позбавити його будь-яких активів, які могли б дістатися кредиторам чи бути реалізовані для погашення їх вимог. Цей процес не є незворотним і конкретний план дій залежить від способу виведення активу. Серед найбільш поширених – надання фінансових допомог пов'язаним особам боржника, відчуження майна боржника безоплатно або за істотно заниженими цінами, оформлення фіктивної кредиторської

заборгованості боржника перед пов'язаними особами та зарахування зустрічних вимог. Процедура банкрутства надає широкі можливості для оскарження майнових дій боржника, які призвели до його неплатоспроможності. Розгляд таких спорів у межах процедури банкрутства прискорює процес порівняно з розглядом окремого позову. Взаємодія кредиторів та арбітражного керуючого дозволяє повернути значну частину активів боржника та реалізувати їх для погашення боргів [1].

Аналіз досліджень і публікацій. Загальна проблематика застосування правових норм інституту неспроможності щодо боржників у практичному аспекті досліджувалася багатьма вітчизняними науковцями, такими як С. Жуковим, Б. Поляковим, В. Джуном, В. Радзивілюк, І. Вечірко, П. Пригузою, Н. Пришвою, В. Щербиною, Н. Якимчук та іншими, проте ключові труднощі у виявленні та удосконаленні шляхів повернення активів товариств з обмеженою відповідальністю через процедури банкрутства взагалі не вивчалися.

Метою дослідження є визначення актуальних проблем у виявленні незаконно виведеного майна боржників-товариств з обмеженою відповідальністю до порушення проваджень у справах про банкрутство, удосконалення законодавчих і судових механізмів витребування активів таких суб'єктів господарювання та відшкодуванню його вартості відповідно, як через судові процедури банкрутства, так і окреме позовне провадження.

Виклад основного матеріалу. Згідно із частинами першою, третьою, четвертою статті 44 Кодексу України з процедур банкрутства від 18.10.2018 р. № 2597-VIII (далі - КУзПБ) під розпорядженням майном розуміється система заходів щодо нагляду та контролю за управлінням і розпорядженням майном боржника з метою забезпечення збереження, ефективного використання майнових активів боржника, здійснення аналізу його фінансового стану, а також визначення наступної процедури (санації чи ліквідації). Розпорядник майна зобов'язаний, зокрема, вживати заходів для захисту майна боржника; проводити аналіз фінансово-господарського стану, інвестиційної та іншої діяльності боржника та становища на ринках боржника, встановлювати за результатами його проведення наявність або відсутність ознак фіктивного банкрутства, доведення до банкрутства, приховування стійкої фінансової неспроможності, вчинення незаконних дій у разі банкрутства; повідомляти правоохоронні органи у разі виявлення ознак фіктивного банкрутства, доведення до банкрутства, приховування стійкої фінансової неспроможності, вчинення незаконних дій з майном боржника; не пізніше двох місяців з дня відкриття провадження у справі про банкрутство провести інвентаризацію майна боржника та визначити його вартість. Розпорядник майна несе відповідальність за свої дії та бездіяльність відповідно до закону [2].

У свою чергу, частиною сьомою статті 44 КУзПБ встановлено, що у процедурі розпорядження майном боржник зобов'язаний забезпечити розпоряднику майна можливість безпосереднього доступу до інформації, що зберігається у базах даних (у тому числі електронних), які використовуються посадовими особами боржника для ведення бухгалтерського, податкового та управлінського обліку, а також для формування бухгалтерської, статистичної та податкової звітності, та/або забезпечити можливість розпоряднику майна ознайомитися з такою інформацією в інший спосіб з можливістю друкувати та/або копіювати документи, необхідні для здійснення повноважень розпорядника майна, з урахуванням вимоги частини четвертої статті 10 цього Кодексу [2].

Положення зазначених вище норм забезпечують можливість розпорядника майна виявляти незаконно відчужені боржником-товариством з обмеженою відповідальністю активи до відкриття провадження у справі про банкрутство шляхом аналізу відповідної документації. У практичному аспекті досить часто керівники товариств-боржників ігнорують запити розпорядників майна щодо доступу до необхідної інформації за минулі періоди або ж взагалі її не надають, що зумовлює порушення імперативних приписів абзацу сьомого частини сьомої статті 44 КУзПБ.

Дієвим заходом впливу на керівництво такого боржника є подання розпорядником майна до господарського суду заяви про зобов'язання передати визначену законодавцем документацію.

Прикладом задоволення такої заяви є ухвала Господарського суду міста Києва від 22.05.2024 року по справі № 910/2526/24, якою зобов'язано ОСОБА_1 (ІПН НОМЕР_1 ; АДРЕСА_1) надати розпоряднику майна - арбітражному керуючому Косякевичу С.О. (Свідоцтво Міністерства юстиції України від 31.01.2013 № 40), зокрема, необхідну для проведення відповідного аналізу бухгалтерську та фінансову документацію товариства з обмеженою відповідальністю "ПРЕДІУМ- ІНВЕСТ" (ЄДРПОУ 34729397, 03170, м. Київ, вул. Янтарна, б), а саме: перелік об'єктів нерухомого майна (земельні ділянки, будівлі, споруди тощо), право власності на які зареєстровано за боржником із зазначенням площ, адрес та найменувань; копії правовстановлюючих документів на об'єкти нерухомого майна, право власності на які зареєстровано за боржником; копії договорів оренди об'єктів рухомого та нерухомого майна, в який боржник виступає орендодавцем чи орендарем; перелік рухомого майна (автотранспорт, обладнання тощо), яке перебуває у власності боржника; перелік підприємств, корпоративними правами яких володіє боржник із зазначенням кількості акцій (розміру частки) у відсотках; інвентаризаційні відомості основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів, документів і розрахунків боржника, станом на останню дату проведення інвентаризації; копії договорів - застави (іпотеки) активів боржника, кредитних договорів з фінансовими установами, тощо; відомості: про розрахункові та інші рахунки підприємства із зазначенням наявних на них грошових коштів та банківських установ, що здійснюють розрахунково-касове обслуговування підприємства; про рух грошових коштів по рахунках підприємства в період за три роки до порушення провадження у справі про банкрутство; про наявність або відсутність об'єктів промислової та/або інтелектуальної власності, зареєстрованих за боржником; про відсутність (наявність) за межами України валютних цінностей та майна, що належать підприємству; про майнові активи підприємства, які було відчужено за останні три роки з підтверджуючими документами [3].

Неефективність в деяких випадках даного алгоритму впливу на керівника боржника-товариств підтверджується, зокрема, постановою Господарського суду міста Києва від 18.09.2023 у справі № 910/2116/21, якою встановлено, що керівника ПрАТ «АК «Укртранс» Гудзенка С. Г. суд двічі зобов'язував передати розпоряднику майна Беркуту М. С. бухгалтерську та фінансову документацію боржника задля можливості проведення інвентаризації майна, що так і не дало ніяких результатів. Це призвело до проведення інвентаризації майна боржника самостійно розпорядником майна і подання до суду відомостей про її результати на підставі неповних та недостатніх виявлених відомостей [4].

З набранням чинності 01.01.2025 Закону України «Про внесення змін до Кодексу України з процедур банкрутства та деяких інших законодавчих актів України щодо імплементації Директиви Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу 2019/1023 та запровадження процедур превентивної реструктуризації» від 19.09.2024 № 3985-ІХ, були виключені положення частин дванадцятої, тринадцятої статті 44 КУзПБ, якими було передбачено припинення повноважень керівника товариства з обмеженою відповідальністю-боржника за ухвалою господарського суду у разі, якщо ними не вживаються заходи щодо забезпечення збереження майна боржника, створюються перешкоди діям розпорядника майна чи допускаються інші порушення законодавства, а виконання відповідних обов'язків тимчасово покладається на розпорядника майна до призначення в порядку, визначеному законодавством та установчими документами, нового керівника боржника. Такий захід впливу дозволяв розпоряднику майна, як виконавчому органу боржника, самостійно відновлювати незаконно приховані документи задля пошуку та виявлення відчужених активів товариства з обмеженою відповідальністю, і як наслідок, вчинення подальших дій щодо їх повернення у ліквідаційну масу.

Як зазначено у преамбулі КУЗПБ: «Цей Кодекс встановлює умови та порядок відновлення платоспроможності боржника - юридичної особи або визнання його банкрутом з метою задоволення вимог кредиторів, а також відновлення платоспроможності фізичної особи» [2].

Вважаю, що зазначені вище законодавчі зміни статті 44 КУЗПБ є недоречними, такими що нівелюють приписи преамбули КУЗПБ, а тому пропоную повернути положення частин дванадцятої, тринадцятої, які були безпідставно виключені.

Основною метою визнання недійсними правочинів за участю боржника у межах справи про банкрутство є: • захист інтересів кредиторів, • наповнення ліквідаційної маси, • скорочення різниці між розміром ліквідаційної маси і загальним розміром кредиторських вимог. Існує велика кількість випадків укладення угод, сторони яких, шляхом здійснення недобросовісних дій порушують права та законні інтереси інших учасників угод, а також права осіб, що не є учасниками цих угод. Визнання недійсними правочинів боржника у межах справи про банкрутство спрямоване на досягнення однієї з основних цілей процедури неплатоспроможності – максимально можливе справедливе задоволення вимог кредиторів [5].

Варто відзначити, що старий Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992 № 2343-ХІІ (далі - Закон), який втратив чинність, порівняно з КУЗПБ мав менш прокредиторське забарвлення. Це вбачається, зокрема, з порівняльного аналізу статей 22 Закону та 44 КУЗПБ.

Разом з тим, слід відзначити, що стаття 20 Закону, порівняно з приписами статті 215 ЦК України, розширює підстави для визнання недійсними правочинів та надає можливість визнати недійсною угоду, яка відповідає вимогам Цивільного та Господарського законодавства, проте вчинена у період протягом року, що передував відкриттю процедури банкрутства або після порушення справи про банкрутство та вчинена на шкоду боржнику або його кредиторам [6].

Здійснюючи порівняльний аналіз частини першої статті 20 Закону та частин першої, другої статті 42 Кодексу можна зробити висновок, що законодавцем розширено коло осіб (тепер це арбітражний керуючий та будь-який кредитор, а не тільки - конкурсний), які можуть подавати заяви про визнання недійсними правочинів або спростування майнових дій, вчинених товариством з обмеженою відповідальністю після відкриття провадження у справі про банкрутство або протягом трьох років (раніше цей строк був обмежений одним роком), що передували відкриттю провадження у справі про банкрутство, якщо вони порушили права боржника або кредиторів. Також слід наголосити на тому, що статтею 42 Кодексу розширено коло підстав для визнання недійсними правочинів або спростування майнових дій, вчиненими товариством.

Характеристика фраздаторним правочинам надана у частині першій статті 20 Закону, статті 38 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23.02.2012 № 4452-VI, частині четвертій статті 9 Закону України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 № 1404-VIII.

Велика Палата Верховного Суду у своїй постанові від 03.07.2019 у справі № 369/11268/16-ц (провадження № 14-260цс19) сформулювала підхід, за яким допускається кваліфікація фраздаторного правочину в позаконкурсному оспорюванні як: фіктивного (стаття 234 ЦК України); такого, що вчинений всупереч принципу добросовісності та недопустимості зловживання правом (статті 3, 13 ЦК України); такого, що порушує публічний порядок (частини перша та друга статті 228 ЦК України) [7].

Важливим для кваліфікації такого правочину як фраздаторного є те, що внаслідок його вчинення відбувається, зокрема, унеможливлення звернення стягнення на майно боржника чи зменшується обсяг його майна [8].

Згідно із частинами першою, другою статті 42 Кодексу господарський суд у межах провадження у справі про банкрутство за заявою арбітражного керуючого або кредитора, поданою в порядку, визначеному статтею 7 цього Кодексу, може визнати недійсними правочини або спростувати майнові дії, вчинені боржником після відкриття провадження у

справі про банкрутство або протягом трьох років, що передували відкриттю провадження у справі про банкрутство, якщо вони порушили права боржника або кредиторів, з таких підстав: боржник виконав майнові зобов'язання раніше встановленого строку; боржник до відкриття провадження у справі про банкрутство взяв на себе зобов'язання, внаслідок чого він став неплатоспроможним або виконання його грошових зобов'язань перед іншими кредиторами повністю або частково стало неможливим; боржник здійснив відчуження або придбав майно за цінами, відповідно нижчими або вищими від ринкових, за умови що в момент прийняття зобов'язання або внаслідок його виконання майна боржника було (стало) недостатньо для задоволення вимог кредиторів; боржник оплатив іншій особі або прийняв майно в рахунок виконання грошових вимог у день, коли сума вимог кредиторів до боржника перевищувала вартість майна; боржник узяв на себе заставні зобов'язання для забезпечення виконання грошових вимог. Правочини, вчинені боржником протягом трьох років, що передували відкриттю провадження у справі про банкрутство, можуть бути визнані недійсними господарським судом у межах провадження у справі про банкрутство за заявою арбітражного керуючого або кредитора також з таких підстав: боржник безоплатно здійснив відчуження майна, взяв на себе зобов'язання без відповідних майнових дій іншої сторони, відмовився від власних майнових вимог; боржник уклав договір із заінтересованою особою; боржник уклав договір дарування [2].

Крім того, частиною дев'ятою статті 44, частиною п'ятою статті 50, частиною першою статті 61 КУЗПБ деталізовано повноваження арбітражного керуючого, як розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора в усіх судових процедурах банкрутства товариств з обмеженою відповідальністю на подання заяв про визнання недійсними правочинів (договорів) боржників.

Правова презумпція сумнівності правочинів передбачає, що будь-який правочин боржника щодо відчуження ним свого майна, вчинений у підозрілий період, є сумнівним і може бути визнаний недійсним на підставі спеціальної норми закону. Ліквідатор зобов'язаний перевірити наявність підстав для визнання недійсним сумнівного правочину відповідно до статті 42 КУПБ або норм Цивільного та Господарського кодексів України. Слід звернути увагу, що недійсними можуть бути визнані не всі без винятку правочини боржника, а саме укладені у підозрілий період і лише ті, підставність визнання недійсними яких передбачена ч. 1 та ч. 2 ст. 42 КУПБ [5].

Зосереджую увагу на тому, що законодавець визначив у частині першій статті 42 КУЗПБ дві умови для визнання недійсними правочинів боржника-товариства: по-перше, правочини мають бути вчинені у «підозрілий» період, тобто після відкриття провадження у справі про банкрутство або протягом трьох років, що передували відкриттю провадження у справі про банкрутство; по-друге, наявність порушення прав (завдання збитків) боржника (-ку) або кредиторів (-ам). Що стосується частини другої статті 42 КУЗПБ, то для її застосування необхідна лише одна умова: правочини мають бути вчинені у «підозрілий» період, тобто протягом трьох років, що передували відкриттю провадження у справі про банкрутство товариства.

Відповідно до приписів частини третьої статті 42 КУЗПБ у разі визнання недійсними правочинів боржника з підстав, передбачених частиною першою або другою цієї статті, сторона за таким правочином зобов'язана повернути боржнику майно, яке вона отримала від боржника, а в разі неможливості повернути майно в натурі - відшкодувати його вартість грошовими коштами за ринковими цінами, що існували на момент вчинення правочину [2].

Проблематика застосування зазначеної норми виникає тоді, коли особа, якій було відчужено активи боржника-товариства за недійсним правочином, повторно ще декілька разів здійснює відчуження спірного майна третім особам.

Варто відзначити, що аналогічна ситуація є характерною і для визнання недійсним правочину, вчиненого з порушенням порядку підготовки та проведення аукціону з продажу майна банкрута-товариства у ліквідаційній процедурі, у відповідності до статті 73 КУЗПБ.

Подальше відчуження активів боржника стороннім особам, як правило, здійснюється за заниженими цінами, а тому відшкодування вартості такого майна за ринковими цінами, що існували на момент вчинення правочину, є досить сумнівним. До того ж, поняття «ринкові ціни» є оціночним, що тягне за собою неоднозначне застосування судами частини третьої статті 42 КУзПБ.

В іншому випадку, якщо подальше відчуження активів боржника-товариства стороннім особам, відбулося за ціною вищою порівняно з ціною продажу на аукціоні у ліквідаційній процедурі, і кінцевий набувач активів не знав і не міг знати про відсутність у переможця аукціону права їх відчужувати, то на практиці виникає проблема з витребування такого майна у порядку статті 388 Цивільного кодексу України від 16.01.2003 № 435-IV (далі – ЦК України).

Так, відповідно до пункту третього частини першої статті 388 ЦК України якщо майно за відплатним договором придбане в особи, яка не мала права його відчужувати, про що набувач не знав і не міг знати (добросовісний набувач), власник має право витребувати це майно від набувача лише у разі, якщо майно вибуло з володіння власника або особи, якій він передав майно у володіння, не з їхньої волі іншим шляхом [9].

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 14 грудня 2022 року у справі № 461/12525/15-ц зазначено, що конструкція, за якою добросовісний набувач втрачає майно і сам змушений шукати способи компенсації своїх втрат, є неприйнятною та покладає на добросовісного набувача індивідуальний і надмірний тягар [10].

Згідно з висновком Великої Палати Верховного Суду у постанові від 23 жовтня 2019 року в справі № 922/3537/17, добросовісна особа, яка придбаває нерухоме майно у власність або набуває інше речове право на нього, вправі покладатися на відомості про речові права інших осіб на нерухоме майно та їх обтяження, що містяться в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно. Можливість витребування майна з володіння іншої особи законодавець ставить у залежність насамперед від змісту правового зв'язку між позивачем та спірним майном, його волевиявлення щодо вибуття майна, а також від того, чи є володілець майна добросовісним чи недобросовісним набувачем та від характеру набуття майна (оплатно чи безоплатно). Право власника на витребування майна від добросовісного набувача на підставі частини першої статті 388 ЦК України залежить від того, в який спосіб майно вибуло з його володіння. За змістом статті 388 ЦК України випадки витребування майна власником від добросовісного набувача обмежені й можливі за умови, що майно вибуло з володіння власника або особи, якій він передав майно, поза їх волею [11].

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 21 вересня 2022 року у справі № 908/976/19 (провадження № 12-10гс21) зазначено, що: перша та найбільш важлива вимога статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року (далі - Конвенція) полягає в тому, що будь-яке втручання державного органу в право на мирне володіння майном повинне бути законним. Вимога щодо законності врозумінні Конвенції вимагає дотримання відповідних положень національного законодавства та відповідності принципів верховенства права, що включає свободу від свавілля. Будь-яке втручання державного органу у право на мирне володіння майном повинне забезпечити справедливий баланс між загальним інтересом суспільства та вимогами захисту основоположних прав конкретної особи. Необхідність досягнення такого балансу відображена в цілому в структурі статті 1 Першого протоколу до Конвенції. Необхідного балансу не вдається досягти, якщо на відповідну особу буде покладено індивідуальний та надмірний тягар. Іншими словами, має існувати обґрунтоване пропорційне співвідношення між засобами, які застосовуються, та метою, якої прагнуть [12].

Крім цього, необхідно враховувати, що товариство-боржник, який подав позов з дотриманням правил статей 387 і 388 ЦК України може витребувати належне йому майно від особи, яка є останнім його набувачем, незалежно від того, скільки разів це майно було відчужене до того, як воно потрапило у володіння кінцевого набувача.

Для такого витребування не потрібно заявляти вимоги про визнання незаконними та недійсними рішень органів державної влади чи місцевого самоврядування, рішень, записів про державну реєстрацію права власності на нерухоме майно за незаконним володільцем, самої державної реєстрації цього права, договорів, інших правочинів щодо спірного майна, зокрема документів (свідоцтв, державних актів тощо), що посвідчують відповідне право.

Такі вимоги є неналежними, зокрема неефективними, способами захисту права власника. Їхнє задоволення не відновить володіння позивачем його майном. Тому не допускається відмова у в'їдикаційному позові, наприклад, з тих мотивів, що рішення органу влади, певний документ, рішення, відомості чи запис про державну реєстрацію права власності на нерухоме майно не визнані незаконними або що позивач їх не оскаржив [13].

Вважаю, що зазначене повністю нівелює та створює неузгодженість комплексного застосування у практичному аспекті, з одного боку, положень статті 388 ЦК України, з іншого, - частини першої статті 42, частини дев'ятої статті 44, частини п'ятої статті 50, частини першої статті 61 КУЗПБ, що має бути виправлено Великою Палатою Верховного Суду шляхом відступу від висновків щодо застосування зазначених норм права у подібних правовідносинах, сформульованих у своїх попередніх постановках.

Ще однією з проблем, з якою стикаються на практиці заінтересовані особи задля повернення у ліквідаційну масу виведених активів, - це забезпечення фінансування оплати судового збору від імені товариства з обмеженою відповідальністю-боржника за подання позовної заяви про витребування майна.

Треба відзначити, що відповідно до положень підпункту першого пункту другого частини другої статті 4 Закону України «Про судовий збір» від 08.07.2011 № 3674-VI за подання до господарського суду позовної заяви майнового характеру встановлена ставка судового збору у такому розмірі - 1,5 відсотка ціни позову, але не менше 1 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб і не більше 350 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб [14].

Враховуючи той факт, що зазвичай витребувати від третіх осіб необхідно майно зі значною вартістю (наприклад, об'єкти нерухомого майна), при цьому, майновий стан боржника-товариства, як і кредиторів, досить часто є незадовільним, пов'язаний насамперед з воєнним станом в Україні, а судові процедури у справі про банкрутство є тривалими та вартісними, дана обставина стає на заваді для подання відповідної позовної заяви, і як наслідок, призводить до неможливості повернення активів до ліквідаційної маси.

Господарські ж суди, у свою чергу, в переважній більшості випадків відмовляють як у відстрочці або розстрочці сплати судового збору на певний строк, так і у зменшенні його розміру або звільненні від його сплати, як це передбачено статтею 8 вищезазваного закону. Більш того, розгляд спору про витребування майна, як правило, проходить усі судові інстанції, при цьому, скаржникам необхідно сплачувати підвищені ставки судового збору за подання апеляційних та касаційних скарг (150-200 % ставки, що підлягала сплаті при поданні позовної заяви) у відповідних справах.

До того, ж правом на витребування майна від третіх осіб наділений виключно власник таких активів, тобто боржник-товариство, згідно приписів статті 388 ЦК України.

Отже, мною пропонується доповнити частину першу статті 5 Закону України «Про судовий збір» від 08.07.2011 № 3674-VI новим пунктом щодо звільнення позивачів від сплати судового збору під час розгляду спору про повернення (витребування) майна боржника або відшкодування його вартості відповідно в межах справи про банкрутство в усіх судових інстанціях.

Водночас, слід підкреслити те, що у процедурах банкрутства товариств з обмеженою відповідальністю діє принцип концентрації спорів у межах справи про банкрутство господарюючого суб'єкта, який є виключенням із загальних юрисдикційних положень задля пришвидшення та спрощення перебігу відповідних процедур.

Як зазначено у постанові Великої Палати Верховного Суду від 07.09.2022 р. у справі № 910/16579/20, законодавством про банкрутство розширено межі щодо можливості залучення до

провадження у справі різних осіб (учасників провадження) задля досягнення процесуальної економії розгляду всіх спорів щодо активів боржника у межах єдиного провадження – провадження у справі про банкрутство та прискорення самого провадження у справі про банкрутство, яке часто зупинялося для розгляду спорів окремих учасників у різних провадженнях у судах різних юрисдикцій [15].

01.01.2025 набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Кодексу України з процедур банкрутства та деяких інших законодавчих актів України щодо імплементації Директиви Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу 2019/1023 та запровадження процедур превентивної реструктуризації» від 19.09.2024 № 3985-ІХ, відповідно до якого було внесено зміни до КУзПБ щодо обмеження прав кредиторів, які є заінтересованими особами стосовно товариств – боржників, запроваджено можливість звернення стягнення на іпотечне майно заставними кредиторами поза межами процедур банкрутства, тощо.

Так, відповідно до абзаців другого-четвертого частини восьмої статті 41 КУзПБ щодо задоволення забезпечених вимог кредиторів за рахунок майна боржника, яке є предметом забезпечення, дія мораторію припиняється автоматично та забезпечений кредитор отримує право звернути стягнення на предмет забезпечення, у тому числі поза межами справи про банкрутство, після спливу 170 календарних днів з дня введення процедури розпорядження майном, якщо господарським судом протягом цього часу не винесено постанову про визнання боржника банкрутом або ухвалу про введення процедури санації, або ухвалу про продовження строку дії мораторію щодо задоволення забезпечених вимог кредиторів. Під час процедури санації боржника за клопотанням забезпеченого кредитора господарський суд може прийняти рішення про припинення дії мораторію щодо майна боржника, яке є предметом забезпечення, якщо таке майно не задіяне у виконанні плану санації боржника або є швидкозношуваним предметом чи товаром, що швидко псується. Господарський суд за клопотанням розпорядника майна, кредиторів або боржника до завершення строку дії мораторію, передбаченого цією частиною, може продовжити строк дії мораторію щодо задоволення забезпечених вимог кредиторів, якщо: план санації розробляється і має перспективи бути затвердженим судом та майно, яке є предметом забезпечення, може бути задіяне у виконанні плану санації або таке майно є невід’ємною частиною цілісного майнового комплексу боржника; вартість майна, яке є предметом забезпечення, значно перевищує розмір вимог забезпеченого кредитора; наявні інші підстави, які свідчать, що продаж майна, яке є предметом забезпечення окремо від іншого майна боржника, матиме наслідком значне зниження вартості майна, яке не є предметом забезпечення. Про продовження строку дії мораторію щодо задоволення забезпечених вимог кредиторів господарський суд постановляє ухвалу. Крім того, частиною десятою статті 41 КУзПБ встановлено, що активи боржника, що перебувають у податковій заставі, можуть бути звільнені господарським судом з податкової застави, про що виноситься ухвала у судовому засіданні за участю контролюючого органу, уповноваженого відповідно до Податкового кодексу України здійснювати заходи щодо забезпечення погашення податкового боргу та недоїмки зі сплати єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування у межах своїх повноважень [2].

Таким чином, законодавцем прийняті зазначені позитивні зміни до КУзПБ спрямовані на унеможливлення безпідставного та незаконного виведення іпотечного майна боржника – товариства з обмеженою відповідальністю через процедури банкрутства, на належне та справедливе задоволення вимог заставних кредиторів зі збереженням контролюючої функції господарського суду, який має повноваження регулювати санаційну та процедуру розпорядження майном через постановлення судових актів (ухвал) про продовження строку дії мораторію щодо задоволення забезпечених вимог кредиторів та звільнення активів товариства з податкової застави.

Натомість, на практиці дані запобіжні дії та контролююча функція господарського суду можуть нівелюватися через відсутність можливості у учасників справи про банкрутство

товариств-боржників оскаржувати зазначені вище судові акти, зокрема ухвали та постанови судів першої та апеляційної інстанцій у касаційному порядку. Через це, має місце прогалина у формуванні єдиної правової позиції та судової практики Касаційного господарського суду Верховного Суду та Великої Палати Верховного Суду з означених питань, що сприяє в деяких випадках зловживанням судами нижчих інстанцій через порушення норм процесуального права у продовженні/не продовженні дії мораторію щодо задоволення забезпечених вимог кредиторів. Дана ситуація в подальшому зумовлює незаконний вивід активів товариства-боржника через «дружніх» забезпечених кредиторів, податкові органи, та значно ускладнює повернення іпотечного майна до ліквідаційної маси.

Згідно із частиною третьою статті 9 КУзПБ у касаційному порядку не підлягають оскарженню постанови апеляційного господарського суду, прийняті за результатами перегляду судових рішень, крім: ухвали про відкриття провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність), ухвали попереднього засідання, ухвал за результатами розгляду грошових вимог кредиторів, поданих після закінчення строку, встановленого для їх подання, ухвали про затвердження плану санації у справі про банкрутство, ухвали про затвердження плану реструктуризації боргів боржника у справі про неплатоспроможність фізичної особи, ухвали про закриття провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність), а також постанови про визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури або процедури погашення боргів боржника та рішень, прийнятих за результатами розгляду заяв, поданих у межах провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність) [2].

Таким чином, пропоную внести зміни до частини третьої статті 9 КУзПБ, доповнивши дану норму ухвалами про продовження/відмову у продовженні строку дії мораторію щодо задоволення забезпечених вимог кредиторів; звільнення/ відмову у звільненні господарським судом з податкової застави активів боржника.

Також пропоную внести зміни до абзацу другого частини восьмої статті 41 КУзПБ, виключивши фразу «у тому числі поза межами справи про банкрутство». Вважаю, що нинішня редакція зазначеного положення суперечить принципу концентрації усіх спорів у межах справи про банкрутства, стороною яких є боржник-товариство з обмеженою відповідальністю. Розгляд справи про звернення стягнення на предмет забезпечення – активів боржника в окремому позовному провадженні поза межами справи про банкрутство є недопустимим.

Поряд з цим пропоную внести зміни до абзацу другого частини восьмої статті 41 КУзПБ, виключивши положення про автоматичне припинення дії мораторію з появою унормованого права у забезпеченого кредитора після спливу 170 календарних днів з дня введення процедури розпорядження майном, якщо господарським судом протягом цього часу не винесено, зокрема ухвалу про продовження строку дії мораторію щодо задоволення забезпечених вимог кредиторів. На практиці досить часто подане завчасно до господарського суду відповідне клопотання розпорядника майна, кредиторів або боржника може не розглянутися до спливу зазначеного присічного строку, що тягне за собою увесь спектр негативних наслідків для заінтересованих осіб, у тому числі отримання права забезпеченим кредитором на звернення стягнення на предмет забезпечення.

Висновки. Кредитори, арбітражні керуючі та інші заінтересовані особи стикаються з численними труднощами та проблемами, пов'язаними з виявленням та подальшим поверненням активів товариств з обмеженою відповідальністю-боржників у ліквідаційну масу, які незаконно були виведені як до, так і після порушення проваджень у справах про банкрутство. Дані обставини зумовлені, з одного боку, недосконалістю чинного банкрутного, цивільного та господарського законодавства, з іншого – суперечливою та неоднозначною практикою господарських судів вищих інстанцій у спірних правовідносинах. Поряд з цим, слід відзначити, що КУзПБ, порівняно зі старим Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», є досить прогресивним нормативно-правовим актом, який увібрав у себе численні ефективні механізми захисту прав та законних інтересів, передусім, кредиторів боржників, які є надбанням пілотного

правозастосування у конкурсному праві розвинутих європейських країн. Так, у діючій редакції КУЗПБ встановлені дієві нормативні запобіжники, спрямовані на унеможливлення безпідставного та незаконного виведення майна боржника.

Основними шляхами повернення активів боржників-товариств у ліквідаційну масу у банкрутних процедурах є подання заяв арбітражним керуючим або кредитором в порядку, визначеному статтею 7 КУЗПБ, про визнання недійсними правочинів або спростування майнових дій, вчинених боржником; подання позовних заяв заінтересованими особами в окремому позовному провадженні про визнання недійсними правочинів та витребування майна боржника-товариства від третіх осіб, тощо.

Шляхами подолання труднощів у виявленні та удосконаленні шляхів повернення майна боржників-товариств у банкрутних процедурах, є внесення змін та доповнень до чинного законодавства, що регулює відносини неспроможності, зокрема:

- повернення положень частин дванадцятої, тринадцятої статті 44 КУЗПБ, які були виключені у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Кодексу України з процедур банкрутства та деяких інших законодавчих актів України щодо імплементації Директиви Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу 2019/1023 та запровадження процедур превентивної реструктуризації»;

- доповнення частини першої статті 5 Закону України «Про судовий збір» новим пунктом щодо звільнення позивачів від сплати судового збору під час розгляду спору про повернення (витребування) майна боржника або відшкодування його вартості відповідно в межах справи про банкрутство в усіх судових інстанціях;

- внесення змін до частини третьої статті 9 КУЗПБ шляхом доповнення даної норми ухвалами про продовження/відмову у продовженні строку дії мораторію щодо задоволення забезпечених вимог кредиторів; звільнення/ відмову у звільненні господарським судом з податкової застави активів боржника.

- внесення змін до абзацу другого частини восьмої статті 41 КУЗПБ із виключенням з нього фрази «у тому числі поза межами справи про банкрутство»;

- внесення змін до абзацу другого частини восьмої статті 41 КУЗПБ із виключенням з нього положення про автоматичне припинення дії мораторію з появою унормованого права у забезпеченого кредитора після спливу 170 календарних днів з дня введення процедури розпорядження майном, якщо господарським судом протягом цього часу не винесено, зокрема ухвалу про продовження строку дії мораторію щодо задоволення забезпечених вимог кредиторів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Монастирський Д. Як процедура банкрутства допомагає боротися з незаконними схемами закриття збиткових бізнесів. URL: <https://pravda.com.ua/experts/yak-procedura-bankrutstva-dopomagaye-borotisyia-z-nezakonnimi-shemami-zakrityya-zbitkovih-biznesiv-801952/> (дата звернення: 23.04.2025).
2. Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2018 р. № 2597-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19> (дата звернення: 23.04.2025).
3. Ухвала господарського суду міста Києва від 22 травня 2024 року по справі № 910/2526/24. URL <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119520306#> (дата звернення: 23.04.2025).
4. Постанова Господарського суду міста Києва від 18.09.2023 року по справі № 910/2116/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113793284> (дата звернення: 23.04.2025).
5. Жуков С. Проблемні питання визнання недійсними правочинів боржника у справі про банкрутство. URL: <https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Prezentatsija.pdf> (дата звернення: 23.04.2025).
6. Постанова Касаційного господарського Суду Верховного Суду від 19 січня 2019 у справі № 910/6179/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79846005> (дата звернення: 23.04.2025).

7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03 липня 2019 у справі № 369/11268/16-ц (провадження № 14-260цс19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83482786> (дата звернення: 23.04.2025).
8. Постанова Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 05 січня 2024 року у справі № 761/40240/21 (провадження № 61-13013св23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116291132> (дата звернення: 23.04.2025).
9. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n4601> (дата звернення: 23.04.2025).
10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 14 грудня 2022 у справі № 461/12525/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109046336> (дата звернення: 23.04.2025).
11. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23 жовтня 2019 у справі № 922/3537/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85614599> (дата звернення: 23.04.2025).
12. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 21 вересня 2022 у справі № 908/976/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108930841> (дата звернення: 23.04.2025).
13. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23 листопада 2021 року в справі № 359/3373/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101829985> (дата звернення: 23.04.2025).
14. Закон України «Про судовий збір» від 08.07.2011 № 3674-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#n32> (дата звернення: 23.04.2025).
15. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 07 вересня 2022 у справі № 910/16579/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107140913> (дата звернення: 23.04.2025).